

İŞGAL SONRASI BOSNA-HERSEK'TE ESKİ ESER VE VAKIF ESERLERİ: VATAN GAZETESİ ÖRNEĞİ

*Mehmet EKİZ**

ÖZET

Balkanlardaki Türk/İslam eserlerinin çokluğu bilinmektedir. Balkan coğrafyasının en uç noktasındaki Bosna-Hersek de bu kapsamdadır. Osmanlı döneminde inşa edilen ve vakıflar aracılığı ile korunan eserler, işgalden sonra (1878) kaderlerine terk edilmiştir. Avusturya-Macaristan'ın bölge ile ilgili stratejik planında yaptığı değişiklik ve bölgede daha güçlü bir zemine oturan bölgede kalma isteği, sonucu halkın güvenini ve belki de gönlünü kazanmayı ve bunu sağlamak içinde bölgede yer alan özellikle savaş sırasında harap olan eski eserlerin yeniden imarını gündeme getirmiştir. Bu kapsamda işgalden 7-8 yıl sonra başlayan çalışmalar, burada kurulmuş vakıfların ve bunlara bağlı cami, mektep, han, hamam, köprü, çeşme gibi eserlerin gün yüzüne çıkarılmasını gündeme getirmiştir. Elbette bu konuda Boşnakların ve vakıf mütevellilerinin de büyük çabası olmuştur. Bu çalışma, işgal sonrası Bosna-Hersek'te vakıflar ve tarihi eserlerin kayıt altına alınması ve onarılmasına ilişkin Vatan gazetesine yansıyanların derli toplu değerlendirilmesi düşüncesine hizmet edecektir. Vatan gazetesine yansıyan haberler, ilanlar ve vakıf eserleri ile ilgili diğer yazılar hem kamuoyu oluşturması hem de eski eserlere modern çağın anlayışlarıyla yeniden bakılması konusunda önemli bir işlev üstlenmiştir. Bu çalışmayla gazete sayfalarında ölü bir halde duran metinler gün ışığına çıkarılacak ve başta Bosna-Hersek'tekiler olmak üzere bir kısım Türk/İslam eserlerinin 19. yüzyıl sonlarındaki durumu tespit edilmiş olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Balkanlar, Vakıflar, Tarihi Eserler, Vatan Gazetesi.

OLD WORKS OF ART AND FOUNDATION BUILDINGS IN BOSNIA-HERZEGOVINA AFTER THE INVASION: THE NEWSPAPER VATAN SAMPLE

ABSTRACT

It has been known that there have been lots of Turkish/Islamic works of art in the Balkans. This also includes Bosnia-Herzegovina, which is situated in the far-edge of the Balkans. The works of art which were built during Ottoman Era and protected with the help of the foundations all were left behind after the invasion (1878). Restorations of old works of art in the area which were damaged during wars was brought to agenda after the change in the strategies of Austria-Hungary in order to stay in the area by getting the support and the trust of the

* Yrd. Doç. Dr., Niğde Ü. Fen-Ed. Arkeoloji ve Sanat Tarihi Böl. El-mek: mekiz38@yahoo.com

local people. The efforts that started 7-8 years after the invasion aimed to reveal the foundations and works of art belonging to them such as inn, hammams, bridge, mosque, school, fountain. It was also due to the struggles and efforts of the Bosnians and foundation trustees.

This study offers a total evaluation of the news in the newspaper *Vatan* regarding the registration and the restoration of the foundations and old works of art after the invasion. The news about the foundation and the works reflected in the newspaper had vital role in molding public opinion and also forming a new contemporary understanding of the works. With the help of this study, the unknown texts on the newspaper will be brought to light and the conditions of some of the Turkish/Islamic works of art especially in Bosnia during nineteenth century will be revealed.

Key Words: The Balkans, Foundations, Historical Works of Arts, The newspaper *Vatan*

Bu çalışmanın konusu, Türk-İslam medeniyet tarihinde her zaman ehemmiyete haiz olan ve yüzlerce yıldan beri toplumun sosyal yapısında birlik ve beraberliğin tesisi açısından kayda değer bir rol üstlenen vakıfların ve onlara ait eserlerin sahiplenilmesi ve toplumsal bilincin geliştirilmesi hususunda 19. yüzyılın sonuna doğru Avusturya-Macaristan işgali altındaki Saraybosna'da yayın hayatını sürdüren *Vatan* gazetesinin çalışmalarıdır.

Osmanlı İmparatorluğunun gerek askerî, gerek siyasi ve gerekse ekonomik alanlarda zafiyet göstermeye başladığı ilk günden itibaren, yönetimi altında bulunan topraklar üzerinde ezelden beridir gizli/aşikâr emelleri olan ülkelerin harekete geçtiği ve bu durumu kendi lehlerine kullanma gayreti içerisinde girdikleri bilinmektedir. Özellikle Rusya ve Avusturya-Macaristan Devletlerinin Balkan topraklarının ele geçirilmesi hususunda gösterdikleri çaba iki devlet arasında bir rekabet ortamı da yaratmıştır. Halk arasında “93 Harbi” olarak ta bilinen Osmanlı –Rus Harbi’nden (1877–1878) yenilgiyle çıkan Osmanlı Devletinin bu topraklar üzerindeki hâkimiyetini hızla kaybetmeye başlamasının ardından gerek Rusya gerekse Avusturya-Macaristan devletlerinin Balkan Yarımadası’ndaki etkinliği iyice artmıştır. Daha önceleri (1697, 1737, 1788 ve 1791 yıllarında) Bosna-Hersek’i işgal etmek isteyen ancak başarılı olamayan (Geçer, 2010a: 193) Avusturya-Macaristan Devleti 13 Temmuz 1878 yılında imzalanan Berlin Antlaşması’nın kendisine sunduğu fırsatı değerlendirerek Bosna-Hersek yönetimini devralmak ve topraklarını işgal etmek üzere 29 Temmuz 1878’de, çok sayıda askerle birlikte harekete geçmiş; çete savaşları şeklinde üç ay süren bir direnişle karşılaşmakla beraber bu toprakların tamamını kısa sürede işgal etmiştir (Armaoğlu, 1997: 615-624; Karpat, 2010: 273; Aġanoġlu, 2001: 36; Djurdjev, 1992: 301-302).

Osmanlı Devleti Balkan Yarımadası’nda başlattığı fetihleri buradaki yerleşim birimlerine yaptığı gerek kamusal gerekse vakıf eserleriyle pekiştirme yoluna giderek bölgede çok sayıda eser bina etmiştir. Ancak Osmanlı Devleti’nin Balkanları terk etmeye başladığı ilk günlerden itibaren ve özellikle Avusturya-Macaristan Devleti, Bosna-Hersek’i işgal ederken ülke topraklarının talan edilmesiyle mektep, medrese, cami nev’inden yapılar yakılıp yıkılmıştır (Geçer, 2010b: 217). Ayrıca özellikle vakıf mütevellisinde yer alan aydınların ve yüksek mevkilerdeki memurların işgalden sonra ülkeyi terk etmeleri (Geçer, 2010a: 193), vakıfların düzeninin bozulmasına sebep olmuştur. Söz konusu sebeplerden dolayı bölgedeki binaların birçoğu zarar görmüş ve harap bir durumda kaderine terk edilmiştir.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 7/1 Winter 2012

İşgalin hemen ardından yaşanan birçok olumsuz durum; tarımsal üretim sorunları, özerklik talep eden hareketlerin artışı, Bosna-Hersek'ten Osmanlı topraklarına göç dalgaları (Karpat, 2010: 273) Boşnaklar arasında Avusturya-Macaristan Devleti'ne karşı bir güven bunalımına ve halk arasında huzursuzluk yaşanmasına sebep olmuştur (Geçer, 2010b:217). Avusturya-Macaristan Devleti, işgalden 7-8 yıl sonra bölgede hâkimiyeti tesis etmek için siyaset değiştirerek halkın ihtiyaçlarına cevap verme yoluna gitmiş ve bu arada tahrip olan eserleri tespit ve onarımına yönelik girişimlerde bulunmuştur.

Avusturya-Macaristan Devletinin bölgedeki yetkilileri yaptıkları gezilerde çeşitli sebeplerden dolayı tahrip edilen eserlere rastladıklarında onarımları için ilgi göstermiş ve hatta zaman zaman nakdi yardımlarda bulunarak halkın teveccühünü kazanma gayreti içerisine girmişlerdir. Geçen zaman içerisinde gösterilen direnişin pek bir fayda sağlamadığını gören Boşnaklar da bir süre sonra işgal fikrini kabul etmek durumunda kalmışlar ve işgal güçlerinin atadığı yetkililerin bölgedeki eski eserlere gösterdikleri ilgiye kayıtsız olmadıklarını ve memnuniyetlerini Türkçe çıkarılan Vatan gazetesinde yayınlanan bir mektup ile dile getirmişlerdir. Söz konusu mektup "Muharrerat: Nüvasin'de Vaki' 'Uluğ' Cemaatinden Gelen Mektubun Tercümesidir" başlığı altında gazetede yer almış ve 1881 yılında bir yangın sonucu harap olan caminin yeniden inşasına yönelik mutasarrıfın yardımlarından bahisle şükran duygularını ifade etmişlerdir (Vatan, 1885: 29/4).

Bölgedeki Vakıfların ve Vakıf Eserlerinin Tespiti ile Envanter Kayıtlarının Çıkarılması Çalışmaları ve Gazete İdaresinin Buna Yönelik Çabaları

Vakıf eserleri ve eski eserler ile ilgili başlatılan çalışmalar ve eski eserlere yönelik bakım ve onarım faaliyetleri Boşnaklar arasında özellikle Osmanlı/Türk-İslam eserlerine karşı bir ilgi ve alâkanın yanı sıra tarihi eserlere sahip çıkma hususunda da bir bilinç uyanmasında etkili olmuştur. Özellikle *Vatan* gazetesinde yayımlanan makale, ilan ve mektuplarda eski eserlerin ve vakıflara ait yapıların içinde buldukları bu istenmeyen durumun tespiti ve tarifi yapılarak sorunlar ve bunların çözüm önerileri üzerinde durulmuştur. Gazetede yayımlanan "*Bosna ve Hersek'te Evkaf-ı İslâmiye*" adlı makalede "*Ecdadımızın bunca emek ve fedakârlıklarla vücuda getirip bize yadigâr bıraktıkları mukaddes eserleri canımızı saklar gibi muhafaza etmeliyiz*" denilerek konunun ehemmiyetine vurgu yapılmıştır (Vatan, 1885: 20/3). Söz konusu vakıfların ve bunlara ait eserlerin meydana çıkarılması ve kayıt altına alınması için tüm Bosnalı Müslümanların gerekli çalışmaları yapmaları ve elden gelen gayreti göstermeleri istenmiştir (Vatan, 1885: 20/3). İmparator'un isteğiyle teşkil edilen bir komisyonun çalışmaları sonucu Bosna-Hersek'te 400'den fazla vakıf eserinin olduğu tespit edilmiş ve bunun üzerine *Vatan* gazetesinde 5 Eylül 1884 tarih ve 18837 sayılı bir emirname yayınlatılmıştır. Bu emirnamede Bosna-Hersek genelinde Müslümanlara ait vakıf eserleri ile bunları idare eden mütevellilerin tespit edilmesi, harcamaların kontrolü ve eserlerin korunması ile onarımına yönelik faaliyet göstermek üzere "...her bir sancak ve kaza merkezinde naiblerin taht-ı riyasetinde olarak **Kaza Evkaf Meclisi** unvanıyla birer komisyon teşkil" edileceği ilan edilmiştir (Vatan, 1884: 2/2).

Vali yardımcısı Nikoliç tarafından *Vatan* gazetesinde yayımlanmak üzere gönderilen emirname altı maddeden oluşmaktadır:

1-Kazalarda kurulacak Evkaf Meclisleri vilayet merkezine bağlı olacaktır.

2-Kazada bulunan meclislerin görevleri: Vakıflara ait her türlü mal, gelir kaynakları, nakit miktarı ve kiralari ortaya çıkarmak, eserlerin onarılmasına ilişkin hususlar ile bu işlemin ne şekilde yapılacağına karar vermektir. Eserlerin 200 florine kadar olan bakım ve onarım kararını mahalli meclisten almaktır. Vilayetten gelecek emirlerin uygulanması konusunda ise mahalli meclis sorumlu olacaktır.

Turkish Studies

3-Mahalli komisyonlar, kazadan gelecek bir memurun gözetiminde mahkemelerde veya meclisin karar vereceği herhangi bir yerde toplanabilecektir.

4-Alınacak kararlar mahkeme kâtibi tarafından kayda geçirilecek, kırtasiye masrafları mahkemece karşılanacak, bu masraflar daha sonra vakıflar tarafından ödenecektir.

5-Meclisin bütün çalışmaları kaymakam gözetiminde yürütülecektir.

6-Komisyon üyeleri vakıf adına yaptıkları işleri herhangi bir ücret talep etmeden yapacaklardır.

Ayrıca, gazetede vakıf gelirlerinin ve vakıf mallarının kayıt altına alınabilmesi için Vakıflar İdaresi Başkanı Mustafa Hayreddin tarafından bir de ilan yayımlanır. Bu ilana göre, Bosna-Hersek'te vaktiyle hayır sahipleri tarafından kurulmuş ne kadar vakıf varsa bunların her türlü gelirinin, nakitlerinin vakıflar dairesince kayıt altına alınmasının önemine binaen, bu vakıfların mütevellilerinin yönettikleri vakıflara ait bahse konu gelirlerini 1885 mali yılının ikinci gününün sonuna kadar haber vermeleri ve kayıt altına aldıkları gerekmektedir. Aksi takdirde yüzde beş kuruş ceza ile cezalandırılarak mütevellilerin de azledilerek mahkemeye verileceği haber verilmektedir (Vatan, 1885: 19/4)

Ayrıca Vatan gazetesi yayımladığı bir haberde İslam Vakıflarının kayıt altına alınması için Vilayet Evkaf Komisyonu tarafından sekiz adet envanter kayıt çizelgesi hazırlandığından ve bunların sayesinde kayıtların muntazam bir şekilde tutulabileceğinden bahisle bu envanter kayıt çizelgeleri hakkında bilgi verilmektedir. Söz konusu envanter kayıt çizelgesi, vakıflara ait gelirleri, paraları ve diğer taşınır taşınmaz bütün malları tespit etmek için hazırlanmıştır.

Bu envanter kayıt çizelgelerinin niteliği de gazetede belirtilmiştir. Buna göre birinci envanter kayıt çizelgesinde bulunması gerekenler şu şekilde sıralanmaktadır: “Bütün emlak ve vakıf mallarının getirileri vakfiyede verilen numara sırasıyla sayıları ve dört bir taraftan sınırları, genişlikleri halihazırdaki maddi değerleri, yıllık kira bedelleri” de dahil olmak üzere bu çizelgeye kaydedilecektir. İkinci envanter kayıt çizelgesi “Kiralama suretiyle veya maaşla çalıştırılan işçiler tarafından işletilen arazi, tarla ve köylerin isimleri, sınırları, ölçüleri ve buralardan elde edilen maddi gelir ile tohumların miktarının belirlenerek kayıt altına alınması’na yönelik hazırlanmıştır. Üçüncü envanter kayıt çizelgesinde ise “Vakfın sermayesi ve elde edilen nakit paranın ve ticari gelirlerin kayıt altına alınması” hedeflenmiştir. Kayıt tarihinin öncesinden kalan alacaklar ve borçlar da kayıt altına alınacaktır. Dördüncü envanter kayıt çizelgesinde ise “ Vakıfların kiraya verdiği arazi ve binaların kayıt numaraları, arazi ve binaların cinsi, değerleri, ölçüleri ve sınırları tespit edilecektir”. Beşinci envanter kayıt çizelgesinde “Vakıfların yıllık gelirleri ve giderleri” Altıncı envanter kayıt çizelgesinde “Camilerin çalışanlarına yapılan ödemelerin ne kadarının vakıf gelirlerinden ve diğer gelirlerden yapıldığına” dair kayıtlar yer alacaktır. Yedincisi “Medrese ve okulların durumları buralarda çalışan öğretmen ve öğretim elemanlarının sahip oldukları diplomalar, öğrencilerin sayıları ve gelişme durumlarını” içermektedir. Sekizinci ve sonuncu envanter kayıt çizelgesi “Kazalarda ve köylerde mevcut camilerin durumu ve buralarda çalışanların nitelikleri ile bunlara yapılan ödemeler’in hangi kaynaklardan yapıldığına dairdir. Ayrıca vakıfların hayatta olan ya da ölmüş görevlileri ile mütevelliler hakkında da bilgi toplanması hususunda talepler yer almıştır (Vatan, 1885: 20/2).

Bosna Hersek'te Müze Kurma Çalışmaları

Gazete Bosnalılar arasında tarihî eser bilincini geliştirmek ve halka bu konuda bilgi vermek üzere de bazı yayınlar yapmıştır. “Bosana'da Âsar ı Atıka Taharriyatı” başlığı ile yayımladığı ve bu konuda yapılan çalışmaların konu edildiği yazıda özellikle işgalden sonra Bosna dışından gelecek eski eser kaçakçılığı yapan Avusturyalılar olduğunu Eski Roma ve Slovenler ile sonrasında burada

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 7/1 Winter 2012

yaşayan medeniyetlere ait olan bu eserlere gereken önem verilmezse bu değerlerin asıl sahibi olan Bosnalılardan daha ziyade yabancıların bundan faydalanacağı ifade edilmektedir. Bu nedenle eski eserlerin toplanacağı bir “Müzehane” kurulması gerektiği ve elinde bu niteliği haiz eserler bulunanların ya bizzat getirerek veya gazete aracılığı ile teslim etmeleri hususunda bir çağrı yapılmıştır. Eski eserlerin toplanması için vilayet başkâtiplerinden belediye komiseri Mösyö “Kosta Herman”ın yönetiminde Fransız Genel Konsolosu Mösyö “Mourau” (Muro), Kaptanzade Mehmet Muhibbi Bey, Vatan gazetesinin imtiyaz sahibi Mösyö Dr. Magnaç, lise öğretmeni Seonyuk ile Danyal Baroh, askerlerden teğmen Şipaniyorski'nin katılımıyla bir komisyon kurulduğu ve eski eser toplama çalışmalarının başlatıldığı haber verilmiştir (Vatan, 1884: 11/2). Ayrıca eski eserlerin neler olduğu konusunda açıklayıcı bir bilgi de sunularak bunların sadece eski madeni para ve sikkelerden ibaret olmadığını aynı zamanda taştan, mermerden yontulmuş heykeller ve kitabeler; eski silahlar, oklar, kargılar, teberler, kalkanlar, tüfekler, kılıçlar, bıçaklar, kamalar ve eski elbiselerden zırhlı gömlekler, kalpaklar; çini tabaklar ile eski şehir harabelerinin kalıntılarının da bu kapsamda olduğu belirtilmiştir. Gazetede yayınlanan yazıda bu eserlere bakmak sadece ilginç eşyaları görmek değil, aynı zamanda binlerce yıl yaşamış medeniyetlerin dünyadaki gelişim ve değişimlerini de kavramak anlamına gelmektedir ve insanlığın kat ettiği aşamalar hakkında fikir sahibi olunabilecek, gelecekte neler yapılabileceği de keşif ve tahmin edebilecektir denilmek suretiyle eski eserlerin eğitici ve ilham verici özelliği vurgulanmıştır. Müzenin büyük bir okul niteliğine sahip olduğu ve Avrupa'da gerek ticaret ve gerekse bilim alanında gelişmenin bu şekilde sağlandığı ifade edilmiştir (Vatan, 1884: 11/3).

Gazetede “Müzehane Derneğine” ait teşkilatlanma talimatnamesine ait maddeler şu şekilde sıralanmıştır:

1-Öncelikle tarihi ve sanat değeri olan eski eserlerin muhafazası için bir “Müzehane” kurulacaktır.

2- Bosna Hersek sınırları içerisindeki eski eserler araştırılacak, toplanacak ve korunacaktır.

3-Bosna Hersek'te sanat becerisinin gelişmesine yardım, özen ve gayret gösterilecektir.

5-Derneğ kurucu, yardımcı ve muhbirlerden meydana gelen bir kuruldan oluşacaktır.

6-Derneğe giren ve en az 100 florin veren kişi kurucu üye onuruna sahip olacaktır ve söz konusu para ve yardımı bir sene içinde 10 taksit olarak planlamaya yetkisi vardır. Kurucuların ellerine birer diploma verilip kayıtlarda dahi diğerlerine oranla avantajlı olacaklardır.

7-Bu Derneğe üye olanlar ve senelik altışar florin yardım vermeyi taahhüt edenler yardımcılık sıfatını kazanacaklardır.

Gazetede Geçici Dernek Başkanları Kosta Herman ile Dr. Miknaç'ın “Davet Mektubu”na yer verilmiş ve mektupta müzeye eser kazandırmak için Bosna-Hersek'te yaşayan Müslümanların duygularına hitap eden bir üslup kullanılmak suretiyle ellerinde mevcut eski eserleri müzeye getirmeleri ve çevrelerinde bu tür esere sahip olanları da teşvik etmeleri hususunda yardımları talep edilmiştir (Vatan, 1885: 45/2).

Vatan Gazetesinin Eserlerin Onarım ve Bakım Çalışmalarına Katkısı.

Gazetede Bosna'nın en meşhur camilerinden birisi olan Gazi Hüsrev Bey Cami'sinin zamanla bozulan sıva ve boyasının yenilenmesi maksadıyla bir ihale yapılacağı hususunda Vakıflar İdaresi Başkanı Mustafa Hayreddin tarafından bir ilan yayımlanmıştır (Vatan, 1885: 32/4). Daha sonra bahse konu caminin bakım ve tamirat faaliyetlerinden bahseden gazetede, eserin onarımının tamamlanmasının ardından yapılan resmi açılış töreni haber yapılarak akabinde açılış töreninden ve okunan mevlitten bahsedilir. Yazıda törene ilim adamları, talebeler, Bosna nizamiyesinden bir

bölük asker, vali muavini Nikoliç, Baron Apal, General Bovard, Dâhiliye Nazırı Baron Kuçara, üst düzey memurlar, bazı ülkelerin konsolosları, Vakıf Eserleri İdare Meclisi Başkanı Kaptanzade Mahmut Bey'in katılımları ve burada yaptıkları konuşmalar duyurularak emeği geçenlere teşekkür edilmektedir (Vatan, 1885: 68/1-2).

Ayrıca gazete Aşağı Tuzla Sancağının Birçka kazasına bağlı “Porjepolye” kasabasında bulunan ve Osmanlı eserlerinden olan caminin kubbesinin onarımına hükümetten 1000 forint gönderilerek tamirinin sağlandığını bildirmektedir. Bunun yanı sıra Banja Luka Sancağının Gradiška Kazasına bağlı Vakıf İslam Köyü’ndeki Halil Paşa Vakfına ait cami ve müştemilatının tamirati için de 796 forint ödenek gönderildiği ve caminin onarım inşaatının tamamlanarak ibadete açıldığı ifade edilmiştir (Vatan, 1885: 30/4)

Sonuç olarak Avusturya-Macaristan Devleti, Bosna’yı işgal ederken birçok eseri tahrip etmiş ve bu tahribat, Bosnalıların tepkisini çekmiştir. Ancak işgalciler bölgedeki uzun vadeli planlarını uygulamak ve halkın güvenini kazanmak maksadıyla tarihî eserlerin onarımına yönelik bir takım faaliyetler başlatmışlardır. Vatan gazetesi özellikle işgal güçlerinin başlattığı bu faaliyetleri de yayınlarında kullanmak suretiyle Bosna’da mevcut vakıf eserleri ile tarihi eserlerin önemine işaret eden ve bunlara sahip çıkılmasının vatanseverliğin bir gereği olduğunu vurgulayan yayınlar yaparak halkı teşvik etmeye çalışmıştır. Bu yayınlar ve işgalin yol açtığı milli hassasiyet kısa sürede etkisini göstermiş ve Bosnalılar arasında tarihî eserleri koruma bilincinin uyanmasına sebep olmuştur. Bölgede yok olmaya yüz tutmuş eserler ve vakıflar gazetenin fedakârca yaptığı faaliyetlerin de katkılarıyla yeniden gün ışığına çıkarılmıştır. Ayrıca gazetenin kamuoyu oluşturması sonucunda ortaya çıkan müze kurma fikri ile buna yönelik çabalar sonuç vermiş; böylece bu eserlerin önemli bir kısmı açılan “Müzehane”ye kazandırılmıştır.

Gazetede verilen bilgiler ışığında ortaya çıkan dikkat çekici bir husus da, Bosna-Hersek’te eski eser bilincine yönelik çalışmaların sanılandan çok daha eski tarihlere gittiğini ortaya koymasındır. Eski eser, bir toplumun hafızasını teşekkül ettiren en önemli yapı taşlarındandır. Burada ortaya konan belgeler, Bosnalı Müslümanların işgal altındaki yıllarda toplumsal kimliklerini, bu kimliğin tapu senedi mesabesindeki eski eserlerine nasıl sahip çıkarak korumaya çalıştıklarını açıkça göstermektedir.

KAYNAKÇA

- AĞANOĞLU, H.Yıldırım (2001), Osmanlıdan Cumhuriyete Balkanların Makûs Talihi Göç, İstanbul.
- ARMAOĞLU, Fahir (1997), 19.Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914), TTK, Ankara.
- DJURDJEV, Branislav (1992), “Bosna-Hersek”, TDV İslam Ansiklopedisi, C.6, İstanbul.
- GEÇER, Genç Osman (2010a), “İşgal Sonrası Bosna-Hersek’te Göç Olgusunun Vatan Gazetesine Yansımaları”, **TÜBAR**, S. 28, Ankara, s. 191-205.
- GEÇER, Genç Osman (2010b), “Azapzâde (Azabagić) Mehmet Tevfik’in “*Hicret Hakkında Risale*” Adlı Türkçe Eseri Üzerine Bir Değerlendirme ”, **Türkbilig**, S. 20, Ankara, s. 216-225.
- KARPAT, Kemal H (2010), Osmanlıdan Günümüze Etnik Yapılanma ve Göçler, İstanbul.
- Vatan, “Bosna ve Hersek’teki Evkaf-ı İslâmiye”, I. Sene, Nu:2, 19 Eylül 1884, Saraybosna, s. 2.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 7/1 Winter 2012

Vatan, I. Sene, Nu: 5, 10 Ekim 1884, Saraybosna, s.4.

Vatan, "Bosnada Âsâr -ı Atîka Taharriyâtı", I. Sene, Nu:11, 21 Kasım 1884, Saraybosna, s.2-3.

Vatan, II. Sene, Nu:19, 16 Ocak 1885, Saraybosna, s.4.

Vatan, "Bosna ve Hersekte Evkaf-ı İslamiye" II. Sene, Nu:20, 23 Ocak 1885, Saraybosna, s.2-3.

Vatan, "Muharrerat: Nüvasin'de Vaki 'Uluğ' cemaatinden gelen mektubun tercümesidir" II. Sene, Nu:29, 27 Mart 1885, Saraybosna, s.4.

Vatan, "Birçka Evkaf Heyeti Komisyonundan 22 Mart Sene 1885 Tarihli Varid Olan Mektupdur" II. Sene, Nu:30, 3 Nisan 1885, Saraybosna, s.4.

Vatan "İlânât" II. Sene, Nu:32, 17 Nisan 1885, Saraybosna, s.4.

Vatan, "Sarayda Müzehane" II. Sene, Nu:45, 18 Temmuz 1885, Saraybosna, s.2.